

Διδακτική ενότητα 11η - Ο χαρακτήρας και οι στόχοι της παιδείας

Εισαγωγικά σχόλια

Αξίζει να διαβάσουμε τι έγραψε ο Αριστοτέλης αμέσως πριν από το κείμενό του που περιλάβαμε στην ενότητα αυτή:

«Κανείς, νομίζω, δεν έχει αμφιβολία ότι είναι υποχρέωση του νομοθέτη να ασχοληθεί πολύ σοβαρά με το θέμα της παιδείας των νέων· είναι κάτι που αν παραμεληθεί στις πόλεις, βλάπτει πριν απ' όλα το ίδιο το πολίτευμά τους, αφού οι νέοι πρέπει να παίρνουν μόρφωση ταιριαστή με το πολίτευμα της πόλης τους. ... Έπειτα, η κάθε τέχνη προϋποθέτει κάποια προπαιδεία και κάποια άσκηση, αν είναι να φτάσει κάποτε κανείς να κάνει τις εργασίες αυτής της τέχνης· το ίδιο όμως ισχύει και για τις πράξεις της αρετής. Καθώς, εξάλλου, οι πολίτες μιας πόλης έχουν να επιτελέσουν σαν σύνολο έναν σκοπό, είναι φανερό ότι και η παιδεία πρέπει να είναι μία και η ίδια για όλους, και η φροντίδα γι' αυτήν πρέπει να ανήκει στο δημόσιο και όχι να αφήνεται στην ατομική πρωτοβουλία, όπως γίνεται σήμερα, που ο κάθε γονιός φροντίζει ιδιωτικά τα παιδιά του, διδάσκοντάς τους τους κλάδους της γνώσης που ο ίδιος θεωρεί ενδεδειγμένους. Για την επίτευξη ενός στόχου που είναι κοινός για όλους, κοινή πρέπει να είναι και η άσκηση. Και, φυσικά, κανείς πολίτης δεν πρέπει να πιστεύει ότι ανήκει στον εαυτό του, αλλά, αντίθετα, ότι όλοι οι πολίτες ανήκουν στην πόλη· ο καθένας δεν είναι παρά ένα μέρος της πόλης, και η φροντίδα για το κάθε ξεχωριστό μέρος πρέπει να γίνεται σε απόλυτο συνταίριασμα με τη φροντίδα για το σύνολο. Από την άποψη αυτή μόνο επαίνους θα πρέπει να έχει κανείς να πει για τους Λακεδαιμονίους, που και μεγάλο ζήλο δείχνουν για την αγωγή των παιδιών τους και την αγωγή αυτή την κάνουν με ένα δημόσιο, κοινό για όλους σύστημα».

Ερμηνευτικά σχόλια

νομοθετητέον περί παιδείας... κοινήν ποιητέον· Η συγκεκριμένη φράση (δεοντολογικό ύφος) αποτελεί τη συμπερασματική-καταληκτική διατύπωση των προηγούμενων σκέψεων του φιλοσόφου. Κατά συνέπεια μπορούμε να συμπεράνουμε τα εξής (από τα προηγούμενα):

Για τον Αριστοτέλη κάθε πολίτευμα διαμορφώνεται και συντηρείται από το ιδιαίτερο ήθος των πολιτών του. Αποστολή του κράτους είναι να καλλιεργεί αυτό το ήθος με την εκπαίδευση, η οποία γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, πρέπει να παρέχεται απ' την πολιτεία και όχι από τους γονείς και να είναι ίδια για όλους τους πολίτες. Κανένας πολίτης δεν ανήκει στον εαυτό του· όλοι ανήκουν στο κράτος, και το κράτος πρέπει να φροντίζει για καθένα από τα μέρη του⁴⁰. Η σπουδαιότερη υπόθεση της πόλης είναι η προσεκτικά σχεδιασμένη αγωγή της νεολαίας. Αν η αγωγή της νεολαίας αφεθεί στην ιδιωτική πρωτοβουλία, οι πολίτες διασπώνται. Το κράτος πρέπει να φροντίζει οπωσδήποτε για τη δημόσια ηθική· όποιος την έχει συνηθίσει από παιδί θα την υπομείνει ατάραχος⁴¹. Για μια ακόμη φορά υπάρχει **αλληλεξάρτηση ηθικής και πολιτικής**. Είναι επίσης σημαντικό ότι **υποστηρίζει τη δημόσια εκπαίδευση αιώνες πριν από το γαλλικό διαφωτισμό** και τη στιγμή που η ιδιωτική εκπαίδευση στην εποχή του ήταν πολύ ανεπτυγμένη⁴². Βέβαια, όλες αυτές οι σκέψεις εμπεριέχονται στις κρίσεις γύρω από το θέμα του ιδεώδους πολιτεύματος.

Συνοψίζοντας, ο δημόσιος χαρακτήρας της παιδείας είναι, κατά τον Αριστοτέλη, ένα αίτημα που προκύπτει από την ανάγκη κοινωνικής και πολιτικής ισότητας. Επίσης, η **κοινή παιδεία** είναι απαραίτητη για την ενότητα της πόλης και τη συλλογική ευτυχία. Στο πλαίσιο αυτό τονίζεται μαζί με τον δημόσιο και ο ενιαίος χαρακτήρας της παιδείας: **τὴν παιδείαν κοινήν καὶ μίαν ποιεῖν** (Πολιτικά 1263b36-37).

⁴⁰ Ross W.D., Αριστοτέλης, εκδόσεις Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1993, σ. 383

⁴¹ Düring I., Ο Αριστοτέλης – Παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του, τόμος Β, εκδόσεις Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα 1994, σσ.275-6

⁴² Βλ. Κριτήριο Αξιολόγησης Κ.Ε.Ε., σ. 91

τίς ἔσται ... παιδεύεσθαι· Με την ερώτηση **τίς ἔσται ἡ παιδεία** θέτει την ουσία του προβλήματος, ενώ με την ερώτηση **πῶς χρή παιδεύεσθαι** την αξιολογική του βάση. Τέλος της παιδείας είναι το **εὖ ζῆν**, όπου οδηγείται ο πολίτης που έχει ασκηθεί με ευθύνη της πολιτείας στην αρετή⁴³.

ἀμφισβητεῖται ... οὐ γάρ ταυτά πάντες· Ο Αριστοτέλης αναφέρεται στις διαφορετικές απόψεις σχετικά με τον στόχο και το περιεχόμενο της παιδείας.

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο φιλόσοφος αναφέρεται σε τρεις διακριτές περιοχές της παιδαγωγικής έρευνας προβαίνοντας σε διαιρετικές αναλύσεις: α) διδακτικοί σκοποί, β) εκπαιδευτική πρακτική και γ) γνωστικό αντικείμενο. Ως πιθανοί **σκοποί** της παιδείας παρατίθενται διαζευτικά η αρετή ή ευτυχία, η ανάπτυξη του πνεύματος ή η καλλιέργεια της ψυχής, η χρησιμότητα της γνώσης ή η αυταξία της. **Η τρέχουσα εκπαιδευτική πρακτική** μόνο ταραχή μπορεί να προκαλέσει στον ερευνητή, γι' αυτό **και προσωρινά προσπερνάται**. Ως γνωστικό αντικείμενο, τέλος, ορίζονται όλες οι δράσεις, σωματικές και πνευματικές, των ελευθέρων πολιτών.

Γι' αυτό τον σκοπό χρησιμοποιεί παρατακτική συμπλεκτική αποφαιτική σύνδεση («**οὐ γάρ ταυτά [...] οὐδὲ φανερόν, οὔτε πρὸς ἀρετὴν οὔτε πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον**»), διμελείς πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις («**πότερον πρὸς τὴν διάνοιαν [...] ἢ πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἥθος, πότερον ἀσκεῖν δεῖ [...] ἢ τὰ τείνοντα ἢ τὰ περιττά**») και γενικές διαιρετικές («**τὰ ἀναγκαῖα [...] τῶν χρησίων, ὅσα τῶν χρησίων**»).

Πιο συγκεκριμένα οι άνθρωποι διαφωνούν για το αν οι νέοι είναι καλό να εκπαιδεύονται με σκοπό την κατάκτηση της **αρετής** και του **ἀρίστου βίου** και αν πρέπει να αποβλέπουν με την παιδεία **στην πνευματική καλλιέργεια** ή στη **διάπλαση ήθους**.

⁴³ Βλ. Κριτήριο Αξιολόγησης Κ.Ε.Ε., σ. 91, υποσημείωση 42

Έτσι, άλλοι υποστηρίζουν ότι η παιδεία πρέπει να στοχεύει:

- **πρὸς ἀρετὴν**· Η αρετή αναφέρεται και στο καθαρά λογικό μέρος της ψυχής (διανοητικές αρετές) και σε ενέργειες της βούλησης, που ελέγχονται όμως από τη λογική, αλλά γεννιούνται με τον εθισμό (ηθικές αρετές). Η αρετή αποτελεί τη βάση του **«αἰρετωτέρου βίου»**.
- **πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον**· Ο άριστος βίος απασχόλησε τον Αριστοτέλη στα τρία πρώτα κεφάλαια του έβδομου βιβλίου των *Πολιτικών* και οπωσδήποτε στα *Ηθικά Νικομάχεια*. Εννοεί μάλλον τον άριστο βίο που προβάλλει κάθε πολιτική κοινωνία στα μέλη της ως «αἰρετώτερον βίον» (=προτιμότερο βίο). Στο σύνολο των αριστοτελικών αναφορών η **αρετή** αποτελεί την προϋπόθεση του **«αἰρετωτέρου βίου»**, όπως φαίνεται και στα *Ηθικά Νικομάχεια* (1172a24). Επιπλέον, χρειάζεται να αναγνωρίσουμε ένα πλάτος στην έννοια της αρετής, σύμφωνα με το οποίο π.χ. οι Σπαρτιάτες ταύτιζαν το περιεχόμενο της αρετής με την πολεμική ανδρεία και κατά συνέπεια ο βίος που θεμελιώνεται στην πολεμική ανδρεία ήταν ο άριστος γι' αυτούς. Γίνεται σαφές ότι ο άριστος βίος συνδέεται με το άριστο πολίτευμα. Άριστη πολιτεία είναι εκείνη που εξασφαλίζει τον **«αἰρετώτατον βίον»**, την άριστη ζωή για το άτομο και το σύνολο συγχρόνως. **Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει ένας και μοναδικός άριστος βίος, αλλά τόσοι όσα και τα πολιτεύματα.**

Σύμφωνα πάλι με μελετητές, **ο άριστος βίος** ανήκει στο **«λόγον ἔχον»**, το θεωρητικό και ανώτερο μέρος της ψυχής. Μάλιστα, σε παρακάτω απόσπασμα των *Πολιτικών* (*Πολιτικά* 1340 a 5 κ.ε.) ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι ένα παιδευτικό αγαθό όχι μόνον ευχάριστο και διασκεδαστικό, αλλά χρήσιμο και για ηθικούς σκοπούς και για τη διαμόρφωση του άριστου βίου είναι η μουσική. Ως παραδείγματα αναφέρει τη χρήση των λατρευτικών ασμάτων στις γιορτές, όπου οι συμμετέχοντες αρχικά διεγείρονται στο άκουσμα της γεμάτης πάθος μουσικής και στη συνέχεια πάλι ηρεμούν με τα

ιερά τραγούδια που ακολουθούν σαν να βρήκαν ίαση και καθαισμό, δηλαδή ψυχική ανακούφιση, η οποία συνδέεται με απόλαυση.

Επίσης, άλλοι υποστηρίζουν ότι η παιδεία πρέπει να στοχεύει:

- **πρὸς τὴν διάνοιαν**· Ορισμένοι θεωρούν ότι η παιδεία έχει νόημα ως **άσκηση του νου**, ως μαθητεία μόνο του πνεύματος.
- **πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἥθος**· Από την άλλη η διαμόρφωση **ηθικού χαρακτήρα** αποτελεί και αυτή κύριο διακύβευμα της παιδείας, το οποίο έχει υποστηρικτές, αλλά και αρνητές.

ἔκ τε τῆς ἐμποδῶν... ἄσκησιν αὐτῆς· Ο ρεαλιστικός και εμπειρικός χαρακτήρας της αριστοτελικής σκέψης φαίνεται και στη διαπίστωση ότι η έρευνα για την παιδεία δεν διευκολύνεται από την παρατήρηση της τότε παρεχόμενης εκπαίδευσης.

Κρίνει, λοιπόν, ο Αριστοτέλης ότι η απουσία νομικού πλαισίου για την εκπαίδευση και ο ιδιωτικός της χαρακτήρας προσανατολίζουν τους ανθρώπους σε ανόμοιες επιλογές παιδείας με πολιτικές βέβαια επιπτώσεις στην ενότητα και στην ευδαιμονία της πόλης. Διακρίνει στην εποχή του και μας παραδίδει τρεις τύπους παιδείας:

- ό,τι είναι χρήσιμο και πρακτικό για τη ζωή (ωφελιμιστική παιδεία)
- ό,τι οδηγεί στην αρετή (ηθοπλαστική παιδεία)
- πιο «**περιττά**» πράγματα, όπως η μουσική και η γεωμετρία (γνωσιοκεντρική/νοησιαρχική παιδεία)

Πού οφείλονται αυτές οι διαφοροποιήσεις; μα στον σκοπό της πολιτείας. Ο Αριστοτέλης δεν απομονώνει την πολιτειακή τάξη από τον τρόπο ζωής και την παιδεία που προϋποθέτει τη διατήρησή της. Για να ακολουθηθεί ο τρόπος ζωής που ταιριάζει στο κάθε πολίτευμα, πρέπει να υπάρχει η αντίστοιχη μορφή παιδείας, που ποικίλλει ανάλογα με τους σκοπούς της κάθε πολιτείας. Κανένας τύπος παιδείας από αυτούς δεν ικανοποιεί απόλυτα τον Αριστοτέλη, γιατί ο κάθε τύπος από μόνος του δεν είναι σε θέση να προσφέρει όλα εκείνα τα γνωρίσματα που απαιτούνται για

τη συγκρότηση της προσωπικότητας του σπουδαίου πολίτη και πολιτικού. Μας παραδίδει ο Αριστοτέλης τον προβληματισμό που είχε ανακύψει για τις τρεις κατευθύνσεις της παιδείας: κατάρτιση για βιοπορισμό, ή διάπλαση ενάρετου χαρακτήρα, ή καθαρή μόρφωση.

τῆς ἐμποδῶν παιδείας· Σ' ένα παρακάτω χωρίο αναφέρει ο Αριστοτέλης τι αποτελούσε συνήθως **την παιδεία του καιρού του**: α) ανάγνωση και γραφή, β) γυμναστική, γ) μουσική, και δ) (μερικές φορές) σχέδιο και ζωγραφική. (Ένας λόγος που δεν αναφέρει την αριθμητική είναι ίσως ότι στην Αθήνα αυτή διδασκόταν στο σπίτι και όχι στο σχολείο.) Πρόκειται για την παιδεία που ίσχυε την εποχή του Αριστοτέλη. Η ανάγνωση μαζί με την γραφή, και το σχέδιο είναι απλώς γνώσεις, δεξιότητες χρήσιμες για τη ζωή. Σκοπός της γυμναστικής είναι η καλλιέργεια της ανδρείας, γιατί όλοι οι πολίτες με τη γυμναστική συνηθίζουν να διακινδυνεύουν. Σκοπός εξάλλου της μουσικής είναι να προάγει την πνευματική καλλιέργεια και μόρφωση, να χαρίζει ανάπαυση και χαλάρωση ή διασκέδαση γενικά και να προσφέρει στους μορφωμένους ανθρώπους πιο εκλεπτυσμένη απόλαυση.

περί τῶν πρὸς ἀρετὴν ... ὁμολογούμενον· Ο Αριστοτέλης έχει ήδη υποστηρίξει ότι η αρετή των πολιτών δεν είναι προϊόν της τύχης, ούτε κάτι που βρίσκεται έξω απ' την πολιτεία· αντίθετα, βρίσκεται μέσα στην πολιτεία και καλλιεργείται με την παιδεία. Αρετή είναι για τον Αριστοτέλη ορθή ενέργεια του ανθρώπου, η οποία τον οδηγεί στην πραγμάτωση της φύσης του. Ενώ όμως για τον Αριστοτέλη το θέμα αυτό είναι ξεκαθαρισμένο, άλλοι διαφωνούν μ' αποτέλεσμα να εμφανίζονται διχογνωμίες.

ὅτι ... δεῖ... Ως συνήθως ο Αριστοτέλης ακολουθεί τη μέση οδό. Δεν πρέπει να παραμελούμε το χρήσιμο· η ανάγνωση, η γραφή και το σχέδιο είναι γνώσεις και ικανότητες που τις χρειαζόμαστε στις συναλλαγές όσο και στην άσκηση του δημόσιου καθήκοντος. Το χρήσιμο, όμως, είναι μόνο το μέσο για το σκοπό· δεν αρμόζει σε ελεύθερους ανθρώπους να αναζητούν παντού

τη χρησιμότητα. Πρέπει να φροντίζουμε τα παιδιά να μη μαθαίνουν πράγματα που θα τους κάνουν ευτελείς και τιποτένιους⁴⁴.

Βάναυσον δ' ἔργον ... τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων ἢ τὴν διάνοιαν· Εφόσον η παιδεία θα αποβλέπει στο να καταστήσει τους πολίτες ελεύθερους και ευγενείς, δεν είναι δυνατόν η κάθε επιμέρους γνώση ή άσκηση να θεωρείται ως αυτοσκοπός, γιατί κάτι τέτοιο θα οδηγούσε σε ανεπίτρεπτη μονομέρεια. Γενικά πρέπει να διακρίνουμε τις ελεύθερες από τις ανελεύθερες ενασχολήσεις. Οι τελευταίες καθιστούν τον ελεύθερο άνθρωπο ανίκανο να εκπληρώσει τις απαιτήσεις της αρετής. Περιορίζουν και υποβαθμίζουν τη σκέψη μας. Η διδασκαλία πρέπει να μην υπερβαίνει ορισμένα όρια· δεν πρέπει να την χαρακτηρίζει υπερβολικός ζήλος. Από τα παραπάνω, λοιπόν, προκύπτει ότι οι χρήσιμες γνώσεις είναι απαραίτητες, αλλά δεν πρέπει να αποτελούν αυτοσκοπό. Ο χαρακτήρας της παιδείας, κατά τον Αριστοτέλη, πρέπει να είναι κυρίως ηθοπλαστικός και να στοχεύει τόσο στη διαμόρφωση του σώματος όσο και του πνεύματος του ελεύθερου ανθρώπου.

Ειδικότερα:

Ο Αριστοτέλης στην ενότητα αυτή δίνει τα όρια ανάμεσα στη γνώση που προάγει συνολικά τον άνθρωπο και σε εκείνη που τον «υποδουλώνει» από μία άποψη. Φαίνεται ότι δεν αποδοκιμάζει απολύτως καμιά διάσταση γνώσης (χρήσιμη, αναγκαία, επιστημονική και ηθοπλαστική), απορρίπτει όμως τη μονομέρεια της παρεχόμενης γνώσης και μάλιστα της πρακτικά / επαγγελματικά προσανατολισμένης. Προβάλλει ένα πρότυπο γνώσης που συνθέτει τη χρησιμότητα, την αναγκαιότητα, την επιστημονική αλήθεια με κυρίαρχο τον ηθοπλαστικό προσανατολισμό. Στο παιδευτικό πρόγραμμα του Αριστοτέλη έχει θέση και το χρήσιμο και η ελεύθερη απασχόληση και η επιστημοσύνη, αποκλείεται όμως ό,τι θα έθιζε τον νέο στην ευτέλεια και την ποταπότητα (***βάναυσον ἔργον***).

Βάναυσον δ' ἔργον (< ***βαύναυσος*** από το ***βαῦνος*** < ***αὔω***: η λέξη σήμαινε τον τεχνίτη, τον σιδηρουργό, που έμενε μόνιμα στην πόλη και εργαζόταν εκεί. Οι

⁴⁴ Düring I., ό.π., σ. 276

τεχνίτες ήταν απαραίτητοι και πολύτιμοι για την πολιτεία, αλλά οι νομαδικοί και φιλοπόλεμοι λαοί τους περιφρονούσαν. Οι βάνουσοι ή το βάνουσον αναφέρονται στην τάξη των εργατών που ασκούν μηχανική και ταπεινή τέχνη. Φαίνεται ότι ο Αριστοτέλης διακρίνει τη γνώση από την κοινωνική λειτουργία της, από την άποψη ότι η γνώση που οδηγεί σε επαγγελματική εξειδίκευση στο πλαίσιο του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας δεν αναιρεί τον αλλοτριωτικό χαρακτήρα της μισθωτής εργασίας, γιατί ο άνθρωπος «εμπορευματοποιεί» την επαγγελματική γνώση του, δηλαδή ένα ποιοτικό γνώρισμα της ύπαρξής του, και το υποτάσσει στη βούληση του άλλου. Αυτό δεν μπορεί όμως να είναι έργο παιδείας που ταιριάζει σε πολίτη, δηλαδή σε άνθρωπο ελεύθερο και αγαθό που υπηρετεί συνειδητά την πόλη.

Γενική διαπίστωση αναφορικά με το απόσπασμα:

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για εκπαίδευση πολιτών που αποτελούν μέρη του κράτους. Έτσι, εξηγείται τόσο η ομοιομορφία της παιδείας, όσο και το γεγονός ότι έχει κυρίως ηθικό χαρακτήρα και όχι πρακτικό. Ο Αριστοτέλης αναγνωρίζοντας στο κράτος ένα άμεσα ηθικοπλαστικό ρόλο και όχι απλώς ένα ρόλο εξάλειψης πιθανών εμποδίων για την ευζωία των πολιτών, είναι φυσικό να δίνει στην ηθική διαπαιδαγώγηση μεγαλύτερη έμφαση απ' ό,τι συνηθίζουμε σήμερα. Ασφαλώς πιστεύουμε και εμείς ότι τα εκπαιδευτικά και τα μαθήματα ασκούν ηθική επιρροή, αλλά θεωρούμε την επίδρασή τους λιγότερο άμεση, και μάλιστα πιστεύουμε ότι όσο λιγότερο τονίζεται και προβάλλεται αυτός ο σκοπός, τόσο πιθανότερη είναι η θετική επίδρασή τους⁴⁵.

⁴⁵ Ross W., ό.π., σ. 384

Κείμενο Αναφοράς Αριστοτέλης, Πολιτικά, 1.12, 1253a29-39

Ὅτι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας καὶ ταύτην κοινὴν ποιητέον, φανερόν τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία καὶ πῶς χρὴ παιδεύεσθαι, δεῖ μὴ λανθάνειν. νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται περὶ τῶν ἔργων. Οὐ γὰρ ταῦτά πάντες ὑπολαμβάνουσι δεῖν μανθάνειν τοὺς νέους οὔτε πρὸς ἀρετὴν οὔτε πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον, οὐδὲ φανερόν ποτερον πρὸς τὴν διάνοιαν πρέπει μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἥθος. Ἐκ τε τῆς ἐμποδῶν παιδείας ταραχώδης ἢ σκέψις καὶ δῆλον οὐδὲν ποτερον ἀσκεῖν δεῖ τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον ἢ τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν ἢ τὰ περιττά (πάντα γὰρ εἴληφε ταῦτα κριτὰς τινες). περὶ τε τῶν πρὸς ἀρετὴν οὐθέν ἐστιν ὁμολογούμενον (καὶ γὰρ τὴν ἀρετὴν οὐ τὴν αὐτὴν εὐθύς πάντες τιμῶσιν, ὥστ' εὐλόγως διαφέρονται καὶ πρὸς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς).

Ὅτι μὲν οὖν τὰ ἀναγκαῖα δεῖ διδάσκεσθαι τῶν χρησίμων, οὐκ ἄδηλον ὅτι δὲ οὐ πάντα, διηρημένων τῶν τε ἐλευθερίων ἔργων καὶ τῶν ἀνελευθερίων φανερόν, καὶ ὅτι τῶν τοιούτων δεῖ μετέχειν ὅσα τῶν χρησίμων ποιήσῃ τὸν μετέχοντα μὴ βάνausον. Βάνausον δ' ἔργον εἶναι δεῖ τοῦτο νομίζειν καὶ τέχνην ταύτην καὶ μάθησιν, ὅσαι πρὸς τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις τὰς τῆς ἀρετῆς ἄχρηστον ἀπεργάζονται τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων [ἢ τὴν ψυχὴν] ἢ τὴν διάνοιαν.

Ασκήσεις

Ασκήσεις κατανόησης κειμένου αναφοράς

1. Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει τον δημόσιο ή ιδιωτικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης της εποχής του; Από ποια σημεία του κειμένου φαίνεται αυτό;
2. Με βάση το αρχαίο κείμενο (αναφοράς) να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω διατυπώσεις ως Σωστές ή Λανθασμένες με ένα Σ ή Λ αντίστοιχα. Να τεκμηριώσετε την επιλογή σας γράφοντας τη χαρακτηριστική φράση του αρχαίου κειμένου που την επιβεβαιώνει.
 1. Τα δύο κατ' αρχήν βασικά ερωτήματα που απασχολούν τον Αριστοτέλη είναι: ποια είναι η ουσία της παιδείας και ποιο είναι το κατάλληλο εκπαιδευτικό σύστημα για τους νέους.
 2. Ένα βασικό σημείο διαφωνίας είναι για το εάν η παιδεία οφείλει να έχει ως στόχο την ανάπτυξη του πνεύματος ή την ηθική καλλιέργεια.

3. Όλοι συμφωνούν με το τι είναι αρετή, αλλά διαφωνούν στο τρόπο άσκησής της.
4. Ο Αριστοτέλης ακολουθεί τη μεσότητα ως προς τη διδασκαλία των χρησίων.
5. Κατά τον Αριστοτέλη κάθε μορφή γνώσης μπορεί να έχει θετική επίδραση στον άνθρωπο.

Ερμηνευτικές ασκήσεις

1. Ποιες απόψεις του Αριστοτέλη για τη διαμόρφωση του ηθικού χαρακτήρα του ανθρώπου διακρίνετε στο κείμενο;
2. Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η πολιτεία οφείλει να επιδιώκει για τους νέους της την αρετή με σκοπό να διαμορφώσει ηθικά τον χαρακτήρα τους. Ποιες δυσκολίες περιγράφει για την επίτευξη αυτού του σκοπού;

Λεξιλογικές ασκήσεις

1. Να βρείτε μέσα από το κείμενο ή να σχηματίσετε, όπου δεν υπάρχουν, τα αντώνυμα των φράσεων που ακολουθούν:

δῆλον, φανερόν:

τά χρήσιμα πρὸς τὸν βίον:

τά τείνοντα πρὸς ἀρετήν:

ἐλευθερίων:

ταραχώδης:

διηρημένον:

πάντες:

τὸν βίον τὸν ἄριστον:

2. Με ποιες λέξεις του κειμένου παρουσιάζουν ετυμολογική συγγένεια οι παρακάτω λέξεις της ν.ε.: ***εμφάνιση, υπόληψη, έθος, ποδήλατο, τάση, διακρίσεις, δεν, καχεξία, τοκετός, διέλευση***

Ασκήσεις παραλλήλων κειμένων

Α. Αφού μελετήσετε το παρακάτω απόσπασμα από τον "Πρωταγόρα" του Πλάτωνα όπου ο σοφιστής περιγράφει το εκπαιδευτικό σύστημα στην Αθήνα του 5ου αι. π.Χ., και το αρχαίο κείμενο αναφοράς από τα "Πολιτικά" του Αριστοτέλη να εντοπίσετε τυχόν ομοιότητες ή/και διαφορές αναφορικά με τους στόχους, τους φορείς και το περιεχόμενο της παρεχόμενης εκπαίδευσης.

Στην πραγματικότητα, αρχίζουν από την παιδική ηλικία να διδάσκουν και να νουθετούν, συνεχίζοντας για όλη τη ζωή. Αμέσως μόλις αρχίσει να καταλαβαίνει ένα παιδί τι του λένε, και η παραμάννα του και η μητέρα του και ο παιδαγωγός του και ο ίδιος ο πατέρας του αγωνίζονται γι' αυτό το πράγμα, για το πώς δηλαδή θα βελτιωθεί το αγόρι, διδάσκοντάς το για κάθε του πράξη και για κάθε του λόγο και εξηγώντας του ότι αυτό είναι δίκαιο και το άλλο άδικο, και ότι αυτό είναι καλό και το άλλο αισχρό, και αυτό όσιο και εκείνο ανόσιο, και ότι αυτά πρέπει να τα κάνεις και αυτά να μην τα κάνεις. Κι όταν ακούει με τη θέλησή του, πάει καλά. Εάν όμως δεν υπακούει, τότε, με τις απειλές και τα χτυπήματα το "ισιώνουν", σαν δέντρο που λυγίζει και γέρνει. Κι ύστερα, όταν το στέλνουν στους δασκάλους, δίνουν εντολή να επιμεληθεί ο δάσκαλος περισσότερο την εύκοσμία των παιδιών, παρά τα γράμματα και τη μουσική. Και οι δάσκαλοι άλλωστε γι' αυτό φροντίζουν κυρίως. Και μόλις τα αγόρια μάθουν τα γράμματα και είναι σε θέση στο εξής να καταλάβουν ένα γραπτό κείμενο, όπως μέχρι τώρα καταλάβαιναν τον προφορικό λόγο, τα βάζουν, καθισμένα στα θρανία τους, να διαβάζουν δυνατά τα ποιήματα των μεγάλων ποιητών και τα αναγκάζουν να μάθουν απέξω αυτά τα έργα, στα οποία υπάρχουν πολλές συμβουλές, αλλά και αναλύσεις για τα πράγματα, και ἔπαινοι και ἐγκώμια για τους αρχαίους ἥρωες, προκειμένου το αγόρι να θελήσει να τους μιμηθεί και να έχει διάθεση να γίνει παρόμοιος. [...]

Πλάτων, Πρωταγόρας, 325d

Β. Να επισημάνετε και να παρουσιάσετε τα κοινά σημεία μεταξύ των στόχων της εκπαίδευσης, όπως ορίζονται σήμερα στο κείμενο του Ελληνικού Συντάγματος και στο κείμενο αναφοράς από τα "**Πολιτικά**" του Αριστοτέλη.

Άρθρο 16: (Παιδεία, τέχνη, επιστήμη)

1. Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσουν από το καθήκον της υπακοής στο Σύνταγμα.
2. Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες.
3. Τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα.
4. Όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια. Το Κράτος ενισχύει τους σπουδαστές που διακρίνονται, καθώς και αυτούς που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία, ανάλογα με τις ικανότητές τους.

<https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-16/>

Επισημάνσεις για τα Παράλληλα Κείμενα του σχολικού βιβλίου

Παράλληλο 1ο Πλάτων, Νόμοι 643d-644b

- Αναδεικνύεται η σημασία της παιδείας ως καθοριστικού παράγοντα για την επίτευξη μιας ιδανικής πολιτείας (χαρακτήρας και στόχοι) και διευκρινίζεται ο όρος ως ο καθοριστικός παράγοντας που από την παιδική ηλικία κατευθύνει τον άνθρωπο στην αρετή και διαμορφώνει μέσα στην ψυχή του τη σφοδρή επιθυμία να εξελιχθεί σε τέλειο πολίτη, ο οποίος ξέρει να κυβερνά ή να κυβερνιέται σύμφωνα με το δίκαιο. Η παιδεία με την παραπάνω έννοια απουσιάζει ακόμη και από ανθρώπους που διαθέτουν ειδικές γνώσεις και έχουν υψηλή κατάρτιση.

- Επικρίνεται η χρησιμοθηρική εκπαίδευση που επιδιώκει την απόκτηση χρημάτων, δύναμης ή σοφίας χωρίς λογική και δικαιοσύνη χαρακτηρίζοντάς τη ανάρμοστη για έναν ελεύθερο άνθρωπο, ανάξια να ονομάζεται παιδεία. Απαιτείται αυτοδέσμευση του ατόμου, συνειδητή επιλογή και προσπάθεια καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Επομένως, η αγωγή είναι ένα από τα πολυτιμότερα αγαθά και ένα από τα βασικότερα εργαλεία για τη διαμόρφωση της ιδανικής πολιτείας · είναι παράγοντας που οδηγεί στην ολοκλήρωση του ανθρώπου σε ηθικό ον και στην ευδαιμονία, ατομική και συλλογική.

- Οι παραπάνω απόψεις του Πλάτωνα στο έργο του **Νόμοι** είναι φανερό ότι επηρέασαν τη σκέψη του Αριστοτέλη, καθώς σε μεγάλο βαθμό ταυτίζονται με τις θέσεις που υποστηρίζει στο Κείμενο Αναφοράς: α) η παιδεία ως δημόσιο αγαθό οφείλει να είναι προγραμματισμένη, κατάλληλα δομημένη, με στόχο την απόκτηση της αρετής και περαιτέρω της ευδαιμονίας, β) καθιέρωση της δημόσιας και υποχρεωτικής εκπαίδευσης, θεωρώντας ότι η αγωγή πρέπει να αρχίζει από τη γέννηση του ανθρώπου και να συνεχίζεται σε όλη τη διάρκεια του βίου του.

- Ωστόσο, η παιδεία που εισηγείται ο Αριστοτέλης είναι περισσότερο πολυδιάστατη, δεν έχει προσανατολισμό προς την αρετή, δεν είναι προορισμένη αποκλειστικά για την ανώτερη τάξη. Ο Αριστοτέλης δεν αποδοκιμάζει απολύτως καμιά διάσταση γνώσης (χρήσιμη, αναγκαία,

επιστημονική και ηθοπλαστική), απορρίπτει όμως τη μονομέρεια της παρεχόμενης γνώσης και μάλιστα της πρακτικά-επαγγελματικά προσανατολισμένης. Σ' αυτό είναι σαφές ότι διαφορετική εκπαίδευση, με διακριτούς στόχους και αντικείμενα, πρέπει να λάβουν οι πολίτες της ιδανικής πολιτείας του, ανάλογα με τη φύση τους και την τάξη στην οποία ανήκουν. Περαιτέρω, σύμφωνα με τον Πλάτωνα κύριος σκοπός της παιδείας είναι η δημιουργία καλών φυλάκων και φιλοσόφων, ενώ παράλληλα ο φιλόσοφος πιστεύει στην αυστηρή ειδίκευση.

Παράλληλο 2ο Ζαν Ζακ Ρουσό, Αιμίλιος ή περί αγωγής

- Σύμφωνα με τον Ρουσό οφείλουμε να διαπαιδαγωγούμε ανθρώπους ελεύθερους και αυτόνομους, γιατί μόνο μ' αυτό τον τρόπο μπορούν να εξελιχθούν ομαλά μέσα σε μεταβαλλόμενες εξωτερικές συνθήκες, έξω από το προστατευμένο περιβάλλον των «δικών τους ανθρώπων», ικανούς να ανακαλύψουν τις δυνάμεις τους με τον δικό τους ιδιαίτερο τρόπο.

Ο παιδαγωγός οφείλει, λοιπόν, να διασφαλίζει περιβάλλον ελευθερίας και σχετικής αυτονομίας για τον μαθητή του παρατηρώντας διακριτικά την εξέλιξή του και βοηθώντας τον να ανακαλύψει τη γνώση μέσα από τα πράγματα και να διορθώνει τυχόν αστοχίες με τις δικές του δυνάμεις. Η ανάπτυξη της παιδικής προσωπικότητας απαιτεί τη μετάβαση από την αίσθηση στη σκέψη και στην κρίση με βάση κυρίως αυθόρμητες εμπειρίες, παρά διδαχές που προσφέρουν τα βιβλία. Στο τέλος της παιδαγωγικής διαδρομής πρέπει να διδάξουμε σε ένα παιδί τη σωστή σύνταξη των κοινωνικών σχέσεων υπό το πρίσμα της ατομικής αυτονομίας και του σεβασμού των κανόνων που επιβάλλει η ηθική μας συνείδηση.

- **Κοινά σημεία αναφοράς** θα μπορούσαν να θεωρηθούν η ανθρωπιστική διάσταση της εκπαίδευσης, ο προβληματισμός για τη ρευστότητα των εκπαιδευτικών συστημάτων από χώρα σε χώρα και από εποχή σε εποχή, και η έμφαση στην ελευθερία-αυτονομία του ανθρώπου ως στόχου της παιδείας. Βέβαια, τα ιστορικά συγκείμενα είναι διαφορετικά, οπότε και η έννοια της ελευθερίας διαφοροποιείται σε σημαντικό βαθμό. Ως κοινό

σημείο στη γενικότερη φιλοσοφική στάση των δύο θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι μία "πόλη" κατά τον Ρουσό μπορεί να κυβερνηθεί δίκαια και λογικά, μόνο αν όσοι την κατοικούν είναι, πρώτοι αυτοί, ενάρετοι και έχουν επίγνωση της αναγκαιότητας να επικρατήσει το κοινό καλό.